

разную выразительность театральных произведений, увеличить разнообразие применяемых на практике сценографических типов и придать им неповторимый колорит.

1. *Гаробчанка, Т.* Вопыт дзевяностых гадоў / Т. Гаробчанка // Тэатр. Творчасць. – 1998. – № 1. – С. 32–34.

2. *Скорнякова, М. Г.* Сценическое пространство в театре постклассической эпохи / М. Г. Скорнякова // Театр XX века: закономерности развития / Гос. ин-т искусствознания; отв. ред. А. В. Бартошевич. – М., 2003. – С. 76–103.

3. *Юдич, Г. В.* Театральное пространство: теория и практика / Г. В. Юдич. – Минск: Право и экономика, 2007. – 219 с.

Б. А. Лазука (Беларусь, Мінск),
кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт
Barys Lazuka (Belarus, Minsk),
Ph. D. in History of Arts, associate Professor

МЭБЛЯ Ў ІНТЭР'ЕРАХ БЕЛАРУСКАЙ ШЛЯХТЫ І МЯШЧАН XVII ст.

FURNITURE IN THE INTERIORS OF THE BELARUSIAN NOBILITY AND BOURGEOISIE OF THE XVII CENTURY

Анотацыя. Разглядаюцца тыпы мэблі, характэрныя для жылых інтэр'ераў палацава-замкавых, сядзібных комплексаў шляхты, дамоў гарадскога патрыцыяту ў XVII ст. Адзначаецца паступовая эвалюцыя старажытных форм мэблі, тыповай для часоў Сярэднявечча. Звяртаецца ўвага на пранікненне іншаземных уплываў, абумоўленых эпохамі Рэнесансу і барока, на пашырэнне новых відаў мэблевых вырабаў, на змены ў іх канструкцыі, дэкоры і сферах ужытку.

Ключавыя словы: палац, сядзіба, гарадскі дом, інтэр'ер, стылявыя змены, мэбля, канструкцыя, дэкор.

Abstract. Types of furniture typical for residential interiors of palace and castle, nobility manor complexes, houses of city patrician in XVII century are considered. Gradual evolution of ancient forms of furniture typical for times of the Middle Ages is marked. Attention is drawn to the penetration of foreign influences caused by the Renaissance and Baroque epochs, to the expansion of new types of furniture products, to changes in their design, decoration and spheres of use.

Key words: palace, manor, town house, interior, style changes, furniture, construction, decor.

Матэрыяльнае акружэнне заможнай асобы на працягу ад часоў Адраджэння па эпоху барока актыўна мяняла свой характар, напаяняючыся новым зместам і формамі. Завяршаўся працэс фарміравання асноўных рыс шляхецкай ідэалогіі і стылю жыцця, у якім мелі месца спадчыныя, традыцыйныя тэндэнцыі і новыя з’явы, часам даючы своеасаблівыя і нечаканыя спалучэнні. Побач, у цеснай узаемасувязі развівалася мяшчанская гарадская культура, вызначаная ў большай ступені практыцысцкімі каштоўнасцямі арыенцірамі. Цяпер гэты свет паўсядзённых клопатаў дома і сям’і, часам суровых рэалій, як і інтэлектуальных рэалізацый, культурных запатрабаванняў, зменлівых густаў людзей, у сваёй рэканструкцыі складваецца ў агульную карціну толькі з мноства прыватных рыс, раскіданых па асобных крыніцах.

Аб жылых інтэр’ерах палацава-замкавых, сядзібных комплексаў, дамоў гарадскога патрыцыяту можна скласці толькі агульнае ўяўленне па апісаннях-успамінах замежных падарожнікаў, на падставе захаваных інвентароў, па змесце дзелавых дакументаў, у якіх звяртаецца ўвага на характар памяшканняў, іх кампазіцыйнае размяшчэнне ў складзе будынка, указваецца колькасць вокнаў і дзвярэй, пералічваецца мэбля. Важнымі з’яўляюцца звесткі аб падзеле дамоў на парадныя і жылыя зоны, вылучэнні ў іх сталовай, асобных пакояў рознага прызначэння (спальня, «ядальня», буфет, святліца, камора, капліца, кухня, прыбіральня), аб’яднанні іх сенямі і калідорамі-пераходамі, лесвіцамі [1; 2; 5; 6].

На падставе інвентароў XVII ст. можна скласці ўяўленне аб наяўнасці ў памяшканнях розных побытавых рэчаў, аб відах мэблі, якая знаходзілася ў пакоях замкаў і палацаў, у жылых зонах сядзібных і фальварачных будынкаў, у дамах заможных гараджан. Тыповым было размяшчэнне на сценах паліц з выстаўленым дарагім металічным, шкляным і керамічным посудам. Яго, як і кнігі, захоўвалі ў скрынях, куфрах, расстаўлялі на сталах. У апісаннях інтэр’ераў ёсць звесткі аб наяўнасці жывапісных твораў (абразоў і карцін свецкага зместу, партрэтаў), музычных інструментаў (лютні, клавесіны, мюзелары, клавікорды, віолы), прывезеных з Францыі, Фландрыі, Германіі.

Як пацвярджаюць шматлікія факты, асартымент мэблі на працягу XVII ст. паступова пашыраўся, як мяняўся і сам харак-

тар жыщя заможнай асобы, структура жылля. Працяглы час галоўнае месца ў інтэр'ерах займалі драўляныя скрыні і куфры. Рэчы аналагічнага віду і прызначэння былі характэрны для часоў готыкі і Рэнэсансу, нават ранняга барока, практычна для ўсіх еўрапейскіх народаў. Іх старажытнае паходжанне на беларускіх землях пацвярджаюць знойдзеныя пры раскопках гарадоў асобныя фрагменты і элементы металічнага аснашчэння і аздобы (ручкі, акоўка, накладкі, завесы, замкі і ключы).

Вылучэнне яшчэ ў эпоху Адраджэння, але асабліва ў XVII ст. некаторых нацыянальных цэнтраў па вырабу мэблі (напрыклад, у Італіі, Іспаніі, Францыі, Фландрыі, на нямецкіх землях) прывяло да інтэнсіўнага змяшэння і пранікнення іншаземных уплываў, што адбілася на эвалюцыі формаў, на змене ў сферах выкарыстання айчынных вырабаў. Найбольш пераканаўча гэта бачна па варыянтах корпуснай мэблі, такіх як ужо названыя скрыні і куфры.

Рэчы з аналагічнымі ці блізкімі функцыямі шырока вядомы ў гісторыі матэрыяльнай культуры розных краін: у Італіі гэта «cassone», «cassapanca», «stipo», у Францыі – «bahut», у Польшчы – «skrzynia», «kufer», у Расіі – «сундук», «ларь». Менавіта на аснове скрыні і куфра з'явіліся асобныя мадыфікацыі мэблі ў выглядзе аб'ёмаў, паднятых на ножкі, на апору ў форме падстоля, з плоскімі для сядзення і спання векамі, з парэнчамі і спінкамі, з мноствам аддзяленняў унутры, з якіх паступова развіліся прадметы тыпу кабінетаў, сталоў-бюро, канап, крэслаў, шаф, камодаў, сакрэтнікаў.

У інтэр'ерах беларускіх гарадскіх дамоў, замкавых, палацавых і сядзібных будынкаў, гаспадарчых і складскіх памяшканняў XVII ст. скрыні і куфры былі ледзьве не галоўнымі прадметамі мэблі. Дыяпазон іх выкарыстання заставаўся дастаткова шырокім: на іх сядзелі, спалі; як на сталі, на іх расставілі посуд і пісалі; іх засцілалі тканінамі. Але ў асноўным яны служылі для захоўвання і транспарціроўкі рэчаў.

Зыходзячы з матэрыялаў інвентароў, іншых ускосных даных, прынцыповых функцыянальных адрозненняў паміж скрыняй і куфрам не існавала. Яны згадваюцца ў розных па прызначэнні памяшканнях – у святліцах, сталовых, спальных і буфетных пакоях, а таксама на кухнях, у сенцах, клецях, у лямусах. Разам з тым, відавочна, што скрынямі называлі большыя

па памерах рэчы, для якіх была характэрна рамачна-вяночная канструкцыя, наяўнасць масіўных апор у выглядзе папярочных палазоў, прамавугольных або тачоных ножак. Увага надавалася афармленню фасада, які зверху і знізу маглі абмяжоўваць карніз і шырокая ліштва, упрыгожваць розныя, інкруставаныя ўстаўкі, роспіс. Як правіла, па вузкіх сценах скрыні яны аснашчаліся ручкамі ў форме антаба, а таксама ўнутранымі замкамі, на іх плоскіх веку і баках адсутнічаў дэкор і вельмі рэдка яны мелі металічную акоўку [9; 10].

Для куфраў была характэрна скрыневая канструкцыя, меншыя памеры і звужаныя да нізу прапорцыі, але самым істотным з'яўлялася вырашэнне века ў форме дастаткова вялікага выгнутага аб'ёму, адсутнасць знешніх выступаючых дэкаратыўных элементаў. Асноўная ўвага пераносілася на вуглавую акоўку і шматлікія металічныя накладкі, якія маглі ісці суцэльнымі паясамі, апаясваючы выраб. У вырашэнні куфраў, якія практычна заўсёды былі мясцовай вытворчасці, выразна адлюстраваліся рысы традыцыйнай мэблі з яе функцыянальнай мэтазгоднасцю, рацыяналізмам, сціпласцю аздаблення. Невыпадкова іх поўнае знікненне з парадных інтэр'ераў ужо ў канцы XVII ст., але ў гаспадарчых зонах, народным жыллі застаецца іх шырокае выкарыстанне яшчэ працяглы час.

Ужытковыя функцыі куфраў як рэчаў пераважна асабістага прызначэння атрымалі далейшае развіццё на працягу XVII і XVIII ст., што адлюстравалася ў шматлікіх іх мадыфікацыях. У залежнасці ад бытавых патрэб у карыстанні меліся розныя па памерах і аснашчэнні варыянты. У літаратуры сустракаюцца назвы «куфэрак», «падгалоўнік», «шкатула», «кантына», «дарожнік», «паграбец», «ольстра», «пуздэрак», «сапет», якія, па сутнасці, абазначалі невялікія спецыяльнага прызначэння ёмістасці.

Куфэркі, ці «дарожнікі», бралі ў дарогу. Яны адрозніваліся матэрыялам выканання (дрэва, метал, іх спалучэнне), пукатымі або плоскімі вечкамі, наяўнасцю складаных уразных замкоў («з сакрэтам»), завесаў, ручак тыпу антаба, вылучэннем унутры некалькіх аддзяленняў, размяшчэннем там шуфлядак, укладаных скрыначак, прызначаных для захоўвання крохкіх і асабліва каштоўных прадметаў. У «дарожніках» везлі шклянны і керамічны посуд, трымалі грошы, каштоўнасці, дакументы, не-

абходныя асабістыя прадметы, часам нават харчовыя прыпасы. Імі карысталіся прадстаўнікі розных саслоўяў і катэгорый насельніцтва, службовыя асобы, гандлёвыя агенты, купцы, усе, хто павінен быў спыняцца на начлег у аўстэрыі, «заезным доме», карчме. Драўляныя «дарожнікі» звонку распісваліся фарбамі, мелі ажурную акоўку па кантах, а металічныя – накладную пласціністую аздобу, унутры абклеіваліся, абіваліся тканінай, скурай. Папулярнасць такіх рэчаў, куфэркаў была настолькі вялікай, што ў XVII–XVIII стст. у некаторых гарадах існавалі цэхі, якія выраблялі іх на продаж. Разнавіднасцю «дарожніка» з’яўлялася «кантына», яна прызначалася для бутэлек з напоямі, дарожных сервізаў.

Спецыяльным відам куфра для захоўвання і перавозкі рэчаў была ольстра (называлі таксама «олстра», «паграбец», «пудра», «пудэрак», «скрыня» ці «шкатула») – невялікая драўляная ёмістасць з пукатым або плоскім вечкам для перавозкі вырабаў са шкла, сталовага серабра, дарожных сервізаў. Як і «дарожнікі», яны мелі ручкі і замкі, унутры аддзяленні, абіваліся рознакаляровымі тканінамі, замшай, сукном, звонку размаляўваліся фарбамі або абіваліся скурай, акоўваліся алавянымі, латуннымі, бронзавымі пласцінамі, у тым ліку з манаграмамі, гербамі ўладальнікаў. Металічная фурнітура ольстраў аздаблялася чаканкай, гравіроўкай. Для зручнасці пры пераносцы часам выкарыстоўвалі заплечныя рамяні.

З другой паловы XVII і ў XVIII ст. ольстры сталі адыгрываць ролю дарагой упакоўкі, футаралаў для каштоўнага посуду. Аб гэтым сведчыць тагачасная мода на ўпрыгажэнне іх латуннымі, бронзавымі ці сярэбранымі накладкамі з манаграмамі, выявамі гербаў. Ольстры стаялі ў буфетных пакоях, у скарбніцах, сімвалізуючы сваёй аздобай і, вядома, выкладзенымі ў іх высока цанімымі рэчамі з крышталю, фарфору і фаянсу, серабра заможнасць і вытанчанасць жыцця гаспадароў. Як і «дарожнікамі», вырабам гэтага начыння займаліся спецыяльныя майстры – ольстарнікі. У другой палове XVIII ст. іх вытворчасць была арганізавана на Налібоцкай і Урэцкай шкляных мануфактурах князёў Радзівілаў. У гэты час ольстры называлі пераважна «пудра» ці «пудэрак» (ад пол. *puzdro* – куфэрак, шкатулка, футарал).

Функцыі куфэрка і пераноснага мэблевага вырабу, прызначанага для пісання, дзяржання дакументаў, захоўвання каш-

тоўнасцей, грошай як дома, так і ў дарозе, аб'ядноўваў сапет. Гэта была скрынка з ручкамі па баках, з рассоўнай або адкідной пярэдняй сценкай, дзверцамі, за якімі знаходзіліся палічкі, шуфлядкі. Паколькі сапетаі карысталіся асобы з высокім сацыяльным становішчам і дастаткам, іх аздобе надавалася вялікая ўвага. Акрамя сярэбраных, бронзавых ці латунных накладак, адмысловых замкоў іх упрыгожвалі інтарсіямі, інкрустацыямі, абцягвалі скурай, тканінамі, распісвалі.

Менавіта ў такіх адносна невялікіх па памерах рэчах, а таксама для аздобы мэблі, іншых побытавых прадметаў і царкоўнага начыння шарока ўжывалася басма (называлася таксама «байса», «пайцза», з цюрк. *basma* – набіўное палатно, адбітак), якая была вядома на беларускіх землях яшчэ з часоў Сярэднявечча, але асаблівага росквіту дасягнула ў эпоху Адраджэння і барока. Гэта назва адносілася як да тэхнікі выканання, так і да саміх вырабаў. Басма ўяўляла сабой тонкія лісты металу (радзей скуры) таўшчынёй да 0,2–0,3 мм з нанесеным на іх ціснёным узорам. Асноўнымі матэрыяламі служылі медзь, розныя віды латуні (аўрыкалкум), а для дарагіх рэчаў – серабро і золата [4, с. 30–39].

Інвентары XVII ст., іншыя літаратурныя крыніцы ўтрымліваюць шматлікія звесткі аб наяўнасці сталоў у інтэр'ерах замкаў і палацаў, сядзібных дамоў. Нават з іх назваў, сціслых апісанняў відавочна, што больш раннія варыянты паўтаралі канструкцыю так званых манастырскіх ці цэхавых доўгіх сталоў. Стальніца ў іх абапіралася на масіўныя, вертыкальна пастаўленыя, фігурна прарэзаныя дошкі-бакавіны або на X-падобна перакрываючыя брускі, часам злучаныя з верхам пад вуглом. Для большай устойлівасці ў сярэдзіне і ўнізе яны аб'ядноўваліся гарызантальнымі тонкімі рэйкамі (праножкамі). У такіх вырабах адсутнічалі царгі. Гэты варыянт стала хутка знікае з інтэр'ераў палацаў, застаючыся толькі ў іх гаспадарчых зонах, у меншай ступені – у сядзібных дамах, жыллі малазаможных асоб [8, с. 158–160].

У XVII ст. дамінуючай становіцца скрыневая канструкцыя стала з царгай, на чатырох прамавугольных у сячэнні, выгнутых ці точаных ножках, злучаных унізе тонкімі брусамі ў выглядзе рамы або пад вуглом. У гэты час і пазней у карыстанне таксама ўваходзяць двух-, трох- (кансолі) і аднаапорныя сталы.

У апошнім варыянце да ніжняй часткі ножкі, трактаванай у форме слупа, вазы, далучаліся кранштэйны (кабрыёлі) – выгнутыя мэблевыя ножкі, якія заканчваліся ў форме лап жывёл (ільва, сабакі). Такі матыў, пашыраны таксама ў іншых відах мэблі, атрымаў назву «звярыная лапа». Масіўнае падстолле і бакі стальніцы пачынаюць багата ўпрыгожваць буйной разьбой і інтарсіямі. Матэрыяламі для вырабу сталоў часцей за ўсё служылі сасна, дуб, арэх, для інтарсій – вішня, арэх, палісандр, махагон, ціс. Шырока ўжывалася бейцаванне.

Разам з традыцыйнымі квадратнымі і прамавугольнымі стальніцамі выкарыстоўваюцца круглыя, авальныя ці шматгранных, хвалепадобных абрысаў формы, гладкія і з разным бардзюрным абрамленнем па краях, з рухомымі пад'ёмнымі і выдзвіжнымі часткамі, шуфлядамі. У XVII ст. пад уплывам французскай і англійскай моды з'яўляецца новы варыянт стала з часткамі стальніцы, якія можна было апускаць уніз, з рассоўнымі ножкамі («butterfly-table») і рассоўнымі стальніцамі.

Акрамя сталоў, якія былі дамінантай рухомах інтэр'ераў, асабліва сталовых пакояў, важнай часткай парадных залаў і пакояў для прыватнага карыстання з'яўлялася мэбля, прызначаная для сядзення. Яе найбольш старажытнымі варыянтамі можна лічыць лавы і табурэты, вядомыя яшчэ з часоў готыкі і Рэнэсансу. У замкавых і палацавых памяшканнях стацыянарныя і рухомыя лавы выкарыстоўваліся амаль да канца XVII ст., што было абумоўлена працяглым існаваннем традыцый радавога і абшчыннага жыцця, культурай калектыўных застолляў.

Цырымонія размяшчэння за сталом людзей рознага сацыяльнага і саслоўнага становішча патрабавала вызначанага парадку: сесці вышэй за кагосьці (бліжэй да гаспадара), хто лічыўся больш значным па годнасці, азначала нанесці абразу. Канструкцыя доўгай лавы дазваляла выконваць гэту этыкетную норму. Лавы ставіліся не толькі каля сталоў, але і ўздоўж сцен. У пераважнай большасці яны былі стацыянарнымі і прымацоўваліся да сцен, а тыя, што знаходзіліся каля ўваходу, аснашчаліся ёмістасцямі накшталт скрыняў для захоўвання розных рэчаў.

У апісаннях інтэр'ераў сустракаюцца назвы «зэдл», «зэдль», «зэдлік» (ст.-пол. *zedel*, ад сяр.-в.-ням. *sädel*). Яны ўяўлялі сабой невялікія пераносныя лаўкі на ножках, часам з парэнчамі,

разлічаныя на сядзенне аднаго ці двух чалавек і сталі своеасаблівымі прататыпамі больш позніх канап. Варыянтам зэдла быў сталец – невялікі па памерах прадмет з квадратным ці круглым сядзеннем. Ва ўжытку меліся нізкія зэдлікі, якія служылі ўслончыкамі для ног і называліся «карло», «падножак».

Падобную форму меў табурэт (пол. *taboret*, фр. *tabouret*), назву якога звычайна адносілі да крэсла каркаснай канструкцыі на чатырох ножках, але без спінкі і парэнчаў. Як мэбля для сядзення ён стаў вядомы ў Італіі з XV ст., а з XVII ст. – ва ўсёй Еўропе. Усе яго варыянты адрозніваліся вырашэннем сядзення, якое магло быць прамавугольнай, квадратнай, круглай формы, з проразцю ў сярэдзіне або без яе, а таксама ножак – прамавугольных ці круглых у сячэнні. Да віду табурэта адносіўся пліант (ад фр. *pliant* – складны), які прыйшоў у беларускія палацавыя інтэр’еры цераз французскае і галандскае пасрэдніцтва. Яго адметнасцю была наяўнасць перакрыжаваных пад сядзеннем ножак, а таксама складной канструкцыі.

Адзнакай заможнасці, арыстакратычнасці дома з’яўлялася знаходжанне ў ім курульных крэслаў – прызначаных для ганаровых і асабліва шануемых гасцей. Яны былі вядомы яшчэ з часоў Старажытнага Рыма (лац. *sella Curulis*) і служылі атрыбутам дзяржаўнай улады пэўнай асобы – курульнага эдзіла, рангам ніжэйшага за консула [3, с. 84]. У эпохі Сярэднявечча і Рэнесансу такое крэсла таксама выступала ў якасці адзнакі высокай пасады яго ўласніка.

У XVII ст. курульныя крэслы, захоўваючы свае функцыі саслоўнага маркёра, набылі новае значэнне як мэблі, якая асацыявалася са старажытнасцю быту, указваючы на прыналежнасць гаспадароў да радавой арыстакратыі. Відаць, гэтым можна растлумачыць іх працяглае існаванне ў розных вытворных формах у інтэр’ерах магнацкіх палацаў да канца XIX ст. у стылістыцы неарэнесансу і неабарока. Такі тып крэсла па цяперашні час выкарыстоўваецца як епіскапскае ў касцёлах і цэрквах. У апісаннях інтэр’ераў XVIII – першай паловы XIX ст. яны вядомы таксама пад назвамі «гамбургка», «крэсла гамбургскае».

Канструкцыйную аснову курульнага крэсла складалі пэўным чынам выгнутыя пярэдня і задняя крыжавіны, нагадваючы

нажніцы, ніжняя частка якіх з'яўлялася ножкамі, а верхняя – апорамі парэнчаў і месцам мацавання спінкі. Сядзенне магло быць прамавугольным і плоскім ці паўтараць верхнія паўкругжы ножак. Яго абівалі тканінай, скурай, засцілалі кілімком, закрывалі плоскай падушкай. Як правіла, такія крэслы ўпрыгожваліся разной аздобай – парэнчы заканчваліся выявамі галоў звяроў ці птушак, канцы ножак вырашаліся ў форме львіных лап, плоскі рэльеф пакрываў падлакотнікі, спінку, пярэдняю частку сядзення, канцэнтруючыся на фасадзе і баках.

У XVII ст. у інтэр'ерах з'яўляюцца крэслы, для якіх былі характэрны завершаныя масіўныя прапорцыі і адносна стрыманы дэкор. Большасць вырабаў мела высокія ажурныя, з плеченымі ўстаўкамі або з вертыкальнымі планкамі спінкі, разныя, тачныя ці прамавугольныя ў сячэнні ножкі. У пачатку стагоддзя яны злучаліся панізе гарызантальнымі праножкамі па перыметры або ў форме літары «Н», што надавала крэслам асаблівую ўстойлівасць, некаторую цяжкаважкасць. Практычна адсутнічалі царгі.

У другой палове XVII – пачатку XVIII ст. дадзеныя рашэнні пачынаюць суседнічаць з больш вытанчанымі формамі: у мэблі цэніцца не толькі трываласць, але і мастацкія вартасці. Атрымліваюць распаўсюджанне вырабы з S-падобна выгнутымі ножкамі ўнізе ў выглядзе патаўшчэнняў, звярыных лап, з трох- і чатырохчастковым вырашэннем спінак. У канструкцыю крэслаў уводзяцца царгі, у меншай ступені выкарыстоўваюцца праножкі, злучэнне якіх нагадвае літару «Н». Матэрыялам для іх вырабу служылі мясцовыя цвёрдыя і пластычныя пароды дрэў – дуб, арэх, груша, бук, клён, сасна. Асабліва цанілася мэбля з каштоўнага чорнага (эбен) і чырвонага (махагон, ятоба, ціс) дрэва, якая прывозілася з Іспаніі, Італіі, Галандыі, Фландрыі, Францыі, выраблялася ў нямецкіх гарадах (Франконія), на тэрыторыі Польскай Сілезіі (Шлёнск) і ў Гданьску [7; 11]. Асноўным упрыгажэннем крэслаў было тачэнне і разьба вітых, прамавугольных ножак, іх пярэдніх частак гарызантальных цяг, разнастайныя канфігурацыі і вырашэнне спінак. Яны маглі быць прамавугольных абрысаў, але часцей за ўсё мелі паўцыркульнае або фігурнае завяршэнне. У асобных выпадках спінкі рабіліся суцэльнымі, з невысокім разным рэльефам у верхняй частцы, з устаўкамі, заключанымі ў рамнае абрамленне, з

нешырокімі прасветамі паміж вертыкальных планак і сярэдняй суцэльнай дошкай, у форме трэльяжа. Часам ужываліся інтарсіі з арэха, вішні, цісу, палісандру. Сядзенні практычна заўсёды рабіліся трапецападобных абрысаў. Толькі з другой паловы XVII ст. атрымліваюць распаўсюджванне крэслы з падлакотнікамі, якія ўпершыню сталі вырабляць французскія мэбельшчыкі, а пасля і мясцовыя майстры.

Важнае значэнне надавалася абіўцы крэслаў скурай і тканінамі, таніраванню, фарбаванню і лакіраванню. Пакрыцце з тканін спачатку было здымным, а з сярэдзіны XVII ст. прыбівалася цвікамі з меднымі, бронзавымі ці латуннымі (з аўрыкалкуму) галоўкамі. Для таніроўкі выкарыстоўвалі бейцы – адвары, для якіх выварвалі асобныя віды торфу, глебы і бурых вугляў, кару і карэнні вольхі, яблыні і вярбы, дубовыя арэшкі ці якія гатавалі з цыбульнага шалупіння, пладоў ваўчкоў. Бейцаванне было патрэбна не толькі для стварэння мастацка-дэкаратыўных эфектаў, але і з мэтай імітацыі таных парод пад каштоўныя: вольху і бук можна было пераўтварыць у чырвонае дрэва, бярозу – у клён, арэх і граб – у чорнае дрэва.

XVII ст. стала важным перыядам уваходжання ў карыстанне новых відаў мэблі, па якіх добра бачны шлях развіцця формаў ад канструкцыйна простых, стрыманых і строгіх па дэкоры, насычаных масіўнымі дэталямі накшталт архітэктурных аб’ёмаў, да больш складаных і пластычна вытанчаных. Адбыўся пераход ад скрыневай канструкцыі да стоечнай і рамачна-вяночнай, што адкрывала новыя магчымасці ў павышэнні мастацкіх якасцей вырабаў, да актыўнага выкарыстання інкрустацыі, змяншэння ролі аб’ёмнага дэкару. Значэнне прыгажосці, камфорту разглядалася не менш важнае, чым функцыянальная зручнасць. Гэты працэс выдатна адлюстравалі вырашэнні сталоў, крэслаў, куфраў, новы выгляд ложкаў, але ў большай ступені пашырэнне выкарыстання ў інтэр’ерах кабінетаў, шафаў і «крэдэнцаў».

Лічыцца, што ўпершыню буфет (фр. *buffet*, ад лац. *bufetum* – шыкоўны, фарсісты стол), ці крэдэнца (італ. *credenza* – вера, пол. *kredens*), з’явіўся ў Італіі. Прызначаны для змяшчэння рытуальных прыналежнасцей, ён уяўляў скрыневую канструкцыю з трыма дзверцамі і шуфлядамі над імі на пярэднім баку, масіўнай асновай унізе і карнізным завяршэннем верху. Фак-

тычна гэта была развітая і мадыфікаваная форма «cassone», у якім адсутнічала века. Аналагічная мэбля пад назвай «армуар» (фр. *armoire*, ад лац. *armarium* ад *armatura* – узбраенне, рыштунак) выкарыстоўвалася ў познесярэдневяковых і рэнесансных замках Францыі, дзе яна служыла спачатку для захоўвання зброі, а потым посуду.

У еўрапейскіх інтэр'ерах XVII ст., у тым ліку і на тэрыторыі ВКЛ, буфет («шафа крэдэнсавая») вядомы ў некалькіх варыянтах, заўсёды разлічаных на захоўванне бялізны, посуду і рознага начыння, неабходных пры сервіроўцы стала. У Галандыі і Фландрыі для гэтага служылі «кюсенкаст» (нідэрл. *kussencast* – «сховішча посуду»), вітрыны, адкрытыя паліцы на падстолах, у паўднёва-нямецкіх землях выраблялі высокія пасудныя шафы, якія называліся «столеншранк» (ням. *Stollenschrank* ад *Stollen* – штольня або «велікодны пірог» і *Schrank* – шафа).

Як скрыневая, стоечная і рамачна-вяночная мэбля буфеты маглі складацца з адной ці дзвюх частак. У першым выпадку асноўны аб'ём падымаўся на vasoкае падстолле на чатырох ножках і спераду меў дзве дзверцы. Бытавалі вырабы, у якіх на ніжнюю частку ў форме шафкі ставілася адкрытая, часам здымная паліца. Апорай для такога буфета служылі невысокія ножкі, спераду ў выглядзе тачоных паўшароў, з тыльнага боку – прамавугольныя і гранёныя.

Найбольш шырокае і працяглае існаванне атрымалі вырабы, дзе двух- або трохчасткавыя аб'ёмы, злучаныя прыступкава, закрываліся дзверцамі. На фасадах буфеты мелі выступаючыя шматпрофільныя базы і карнізы, складанае фігурнае завяршэнне, а па вертыкалі – размежаванне плоскімі пілястрамі, лішт-вамі, гладкімі ці вітымі калонкамі. За дзверцамі знаходзіліся шуфляды і паліцы, на якіх расстаўлялі посуд і сталовае начынне. Пры неабходнасці ў час прыёму гасцей дзверцы буфетаў расчыняліся, каб можна было бачыць рэпрэзентуемыя дарагія рэчы. Яшчэ адным прадметам мэбліроўкі, характэрныя рысы якога сфарміраваліся ў XVII ст., была шафа (пол. *szafa* ад ням. *Schaff*). На Беларусі яна прызначалася не толькі для захоўвання адзення, але і рознага начыння, часам зброі. Працяглы час для гэтага служылі скрыні, дзе рэчы клаліся гарызантальна. Дадзены спосаб, як і адпаведная мэбля (камода), у замкавых і палацавых інтэр'ерах існаваў паралельна. У традыцыйным жыллі скрыні і куфры выкарыстоўваліся па XX ст.

Адносна шафаў, якія таксама развіліся са скрыневых відаў мэблі тыпу «cassone», не існавала спрошчанага, пераходнага варыянту. У XVII ст. яны характарызаваліся масіўнымі формамі і выконваліся ў выглядзе высокіх вертыкальных прызматыхных аб'ёмаў, пастаўленых на шарападобныя ножкі, якіх магло быць дзве, чатыры, пяць ці шэсць. Радзей у якасці апор служылі палазовыя канструкцыі. Большую колькасць такой мэблі, якая карысталася асаблівай папулярнасцю на тэрыторыі ВКЛ, выраблялі ў нямецкіх гарадах, пераважна ў Гамбургу, Аўгсбургу, Нюрнбергу, Франкфурце, Любеку. Аднак самымі буйнымі цэнтрамі мэлевай вытворчасці на працягу XVII–XVIII стст. былі Гданьск і паморскія гарады Торунь і Эльблонг. З іх майстэрняў прадукцыя пастаўлялася на беларускія землі. Менавіта тут з мясцовых парод дрэва (сасна, дуб, арэх, бук) выраблялі шырокавядомыя «гданьскія шафы». Яны былі адметныя не толькі масіўнасцю, цяжкімі прапорцыямі, але і багатым разным дэкорам, моцнай прафіліроўкай амаль архітэктурных аб'ёмаў (вертыкальных цяг-пілястраў, карнізаў, шматпрыступкавых асноў), наяўнасцю вітых калонак, выгнутых шчытоў, цокаляў з шуфлядамі. Як правіла, шафы рабілі двухдзвернымі з непадзеленай унутранай прасторай або з паліцамі, сценкай у сярэдзіне. Нават у канцы XVII – пачатку XVIII ст., калі ў моду пачалі ўваходзіць французскія барочныя ўзоры палацавай мэблі, у гданьскіх вырабах не знікаюць буйныя формы, яны толькі суседнічаюць з вялікімі плоскасцямі, пакрытымі інкрустацыямі і фаніроўкай.

Буфеты і шафы, з'яўляючыся тыповай мэбляй перш за ўсё для багатых гарадскіх дамоў, выкарыстоўваліся таксама ў замкавых і палацавых інтэр'ерах, дзе яны размяшчаліся ў вызначаных зонах – сталовых, гасціных, гардэробных, асабістых пакоях гаспадароў.

Важным здабыткам XVII ст. з'явіўся кабінет (франц. *cabinet*, ням. *Kabinett*, італьян. *cabinetto*), які хутка стаў асноўнай рэпрэзентацыйнай, дарагой мэбляй. Першапачаткова ён уяўляў дзве скрыні з рухомымі пярэднімі сценкамі, пастаўленыя адна на адну, або форму аб'яднання невялікай скрыні з адкідной дошкай і падстолля. З цягам часу канструкцыя кабінетаў ускладнілася, яны набылі завершаную форму кампактнага аб'ёму з высоўнай ці адкідной дошкай, якая апускалася на за-

весах да гарызантальнага становішча, пераўтвараючыся ў стальніцу, і дзвюма дзверцамі спераду, за якімі знаходзіліся скампанаваныя ў форме сценкі шуфлядкі. У іх захоўвалі дакументы, грошы, каштоўнасці, прылады для пісьма. Такія кабінеты, як правіла, былі пераноснымі і пры карыстанні ставіліся на стол. Таму ў некаторых па баках меліся ручкі тыпу антаба, а знізу – невысокія ножкі. Па сутнасці, яны ўяўлялі сабой інтэрпрэтацыю традыцыйнага сапета ці канторкі-пультыны – невялікіх куфэркаў, прызначаных для захоўвання дробных рэчаў, для работы з паперамі і пісьма. Не без французскага і фламандскага ўплыву атрымалі пашырэнне больш развітыя формы кабінетаў, якія складаліся з дзвюх частак – верхняга аб’ёму з дзвюма дзверцамі, шуфлядкамі і падстаўкі ў выглядзе стала на чатырох ножках.

Характэрная тэндэнцыя да камфортнасці быту, да стварэння шматфункцыянальных рэчаў, уласцівая для еўрапейскай матэрыяльнай культуры XVII ст., адлюстравалася ў з’яўленні камоды (пол. *Komoda*, ад фр. *commode* – зручны). Яна ўяўляла сабой невысокую шафу без дзверцаў, але з шуфлядамі для бялізны і розных дробных рэчаў. У вядомым сэнсе іх канструкцыя засноўвалася на відазмененым варыянце скрыні, у якой функцыянальны аб’ём адкрываўся не зверху, а збоку. Таму ў камодзе аб’ядналіся рысы не толькі скрыні, але і стала, і бюро. У большасці вядомых захаваных рэчаў былі тры шуфляды, выбудаваныя ў форме сценкі, на версе якой мелася стальніца, а ўнізе – чатыры ножкі. З канца XVII ст. пашырыліся камоды з дзвюма шуфлядамі, стальніцай і чатырма адносна высокімі выгнутымі ножкамі.

Заканадаўцай моды ў стварэнні камодаў была Францыя, у прыватнасці майстэрні А.-Ш. Буля і яго паслядоўнікаў. Тут выраблялі рэчы, якія мелі вытанчаныя формы, багаты інкрустацыйны і металічны дэкор. Такая дарагая мэбля стваралася па заказах каралеўскага двара і буйной еўрапейскай арыстакратыі.

З другой паловы XVII ст. у вырабе мэблі, што прасочваецца на прыкладах не толькі буфетаў, але ў большай ступені шафаў, кабінетаў, бюро і камодаў, ішоў працэс памяншэння аб’ёмнага дэкару, зварот да пласкасных рашэнняў, акцэнтны пераносіліся на эфекты выкарыстаных інкрустацый, пазалоты, якія стваралі асаблівае ўражанне шыкоўнай рэчы, адпаведнай барочнаму

інтэр'еру. Асноўнымі матэрыяламі служылі слановая косць, панцыр чарапахі, перламутр, каштоўныя пароды дрэва, вырабныя камяні, металы і сплавы.

Работы А.-Ш. Буля і яго паслядоўнікаў былі даступны абмежаванаму колу заказчыкаў. Больш шырокае распаўсюджанне атрымалі вырабы мясцовых майстэрань, выкананыя з выкарыстаннем тэхнік інкрустацыі, інтарсіі і маркетры. Прыёмы, калі ў паверхню прадмета ўстаўляюцца кавалачкі з іншага матэрыялу (інкрустацыя), у драўляную аснову ўразаюцца драўляныя пласцінкі (інтарсія), вядомы са старажытнасці. Гэта была працяглая, працаёмкая і дарагая работа, якую ўдалося ўдасканаліць з вынаходніцтвам у Аўгсбургу ў другой палове XVI ст. спосабаў атрымання тонкага шпону. Цяпер з яго пачалі выразаць пласцінкі патрэбнага малюнку, падбіраючы па тоне і колеры, як у мазаіцы. Выявамі, арнаментамі, набранымі і наклеенымі на мэблеваю паверхню, пачалі пакрываць сталёніцы, вонкавыя часткі вырабаў. Для большай выразнасці ўжывалі контурнае аграфленне вузкімі награвіраванымі раўчукамі, запоўненымі цёмным варам. Дадзеная тэхніка фаніроўкі, вядомая пад назвай «маркетра» (фр. *marqueterie* – пакрыты знакамі), атрымала асаблівае распаўсюджанне з другой паловы XVII ст. у прадукцыі французскіх і нямецкіх чырванадрэўшчыкаў.

Надзвычай важным XVII ст. стала ў развіцці матэрыяльнай культуры беларускай сацыяльнай эліты. Барочнае светаўспрыняцце асобы прынёсла імкненне шляхты і заможнага мяшчанства да камфортнага і разам з тым утылітарна-мэтазгоднага ладу жыцця. У замкавых і палацавых інтэр'ерах з'яўляюцца новыя віды мэблі, якія працяглы час суіснуюць з традыцыйнымі для мінулых эпох формамі, прыводзячы да іх паступовай мадыфікацыі. Гэта асабліва добра бачна на прыкладах дэкаратыўнай аздобы вырабаў, на ўключэнні ў палацавыя інтэр'еры мэблевых гарнітураў, адпаведных функцыянальнаму прызначэнню памяшканняў.

1. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при Управлении Виленского учебного округа. – Вильна: Печ. Губ. правления, 1867. – Т. 4. – С. 238–240.

2. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора и издания древних актов. – Вильна, 1888. – Т. XIV. – С. 475–476.

3. Бирюкова, Н. Ю. Западноевропейское прикладное искусство XVII–XVIII веков / Н. Ю. Бирюкова. – Л., 1972. – С. 84. Ил. 54.

4. Игошев, В. В. Опыт атрибуции серебряной и золотой басмы XV–XVII вв. / В. В. Игошев // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства: материалы науч. конф. / Гос. Третьяковская галерея. – М., 2000. – С. 30–39.

5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 695. Арк. 1–8; Спр. 696. Арк. 1–3; Спр. 697. Арк. 3–28.

6. Писцовая книга Гродненской экономии с прибавлениями, изданная Виленскою комиссиею для разбора древних актов. – Вильна, 1882. – Ч. 2. – С. 2–109.

7. *Betlejewska, C. Meble gdańskie od XVI do XIX wieku / C. Betlejewska. – Warszawa, Gdańsk, 2001. – 204 s.*

8. *Sienicki, S. Wnętrza mieszkalne / S. Sienicki. – Warszawa, 1962. – 463 s.*

9. *Snitkuvienė, A. Biržu grafai Tiškevičiai ir jų palikimas / A. Snitkuvienė. – Kaunas, 2008. – Kat. 1380, 1382, 1383.*

10. *Snitkuvienė, A. Biržu grafai Tiškevičiai ir jų palikimas / A. Snitkuvienė. – Kaunas, 2008. – Kat. 1271.*

11. *Vogelsang, W. Hollandische Möbel und Raumkunst von 1650–1780 / W. Vogelsang, C. H. De Jonge. – Нобель Пресс, 2011. – 262 с. – (Репринт оригинального издания / изд-во «Stuttgart, J. Hoffmann», 1922).*

**О. А. Лобачевская (Беларусь, Минск),
доктор искусствоведения, доцент
Olga Lobachevskaya (Belarus, Minsk),
Doctor of Art, associate Professor**

БЕЛОРУССКОЕ СОЛОМОПЛЕТЕНИЕ – ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ НАРОДНОГО ИСКУССТВА

BELARUSIAN STRAW WEAVING IS A PHENOMENON OF MODERN FOLK ART DEVELOPMENT

Аннотация. Характеризуются тенденции развития соломоплетения в Беларуси с 1970-х годов до наших дней: его городской, профессиональный, массовый характер, связь с ментальными основами этнопсихологии белорусов. Искусство белорусского соломоплетения оценивается как феномен современного народного искусства.

Ключевые слова: плетение из соломки, ремесло, искусство, традиции.

Abstract. The tendency of straw weaving development in Belarus from the 1970s to the present day is characterized as urban, professional, large-scale, connected with the mental foundations of the ethnopsychology of Belarus. The art of Belarusian straw weaving is assessed as a phenomenon of modern folk art.

Keywords: straw weaving, craft, art, traditions.